

Liderliğe arketipler ve erdemler yaklaşımı

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Çırpan

1965'de Ankara'da doğdu. 1986'da Hacettepe Üniversitesi İşletme Yönetimi Bölümünden mezun oldu. 1990-1993 yıllarında İngiltere'de Exeter University'de yüksek lisans eğitimini tamamladı. 1999'da İÜ İşletme Fakültesi'nde İşletme Personel Yönetim Organizasyon doktorasını tamamladı. 1998 - 2002 yıllarında özel sektörde insan kaynakları yöneticiliği yaptı. Dr. Çırpan halen Medipol Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesinde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Liderlik, üzerinde çok çalışılan ve konuşulan bir konu. Buna karşılık körlüğün filii tarif etmesi hikâyesinde olduğu gibi bakış açısına göre değişen, ele alındığı tarafıyla farklılaşan ve değişik boyutları olan bir olgu. Neredeyse liderliği tanımlamaya girişen herkesin kendi tanımını yaptığı bir durum var karşımızda. Liderlik, bir taraftan "özellikler seti" olarak ele alınırken diğer taraftan sonuçları açısından da değerlendirilebiliyor. Bu yazımızda, liderlikle ilgili çalışmalarda son zamanlarda yeniden gündeme gelmeye başlayan ve aslında kadim bilgelikte yüzyıllardır var olup değişik inanç ve bilim dallarında birbirinden farklı şekillerde ifadesini bulan bir yaklaşımı ele alacağız.

Öncelikle liderlik tanımımızla başlayalım. Liderliği kısaca, "etki oluşturmak ve oluşturduğumuz etkinin sorumluluğu üstlenmek" olarak tanımlayabiliriz. Bu tanım gereğince, *birey olarak etki edebilme gücüne sahip olduğumuz için her birimiz "lideriz"*. Yani liderlik, seçilmiş, özel yeteneklerle doğmuş birilerinin tekelinde olan bir olgu değildir. Her birimiz yaptıklarımız ve/veya yapmadıklarımızla çevremizdeki insanların hayatlarına ya olumlu katkıda bulunur ya da tam tersi onların hayatlarını negatif olarak etkileriz. Bu durum, insanın seçebilme özgürlüğü yani irade sahibi olmasından kaynaklanır. İnsan, seçimleriyle en kötü (sefillerin sefilli) veya en güzel (ahseni takvim) olabilecek potansiyele sahiptir (Tin Süresi, 4-5). Bu bağlamda *insanın yeryüzündeki serüveni, en güzel şekilde olma potansiyelini açığa çıkarma yolculuğudur*. Bu yolculukta, insanlar için "hayırlı" işler yapanları ve insanlığa bir şekilde öncülük edenleri lider olarak görür ve anarız. Her birimiz için yapacağımız katkı farklı farklıdır ve özünde de bireye özgüdür. İnsanlar yaratılışları itibarıyla birbirinden farklıdır

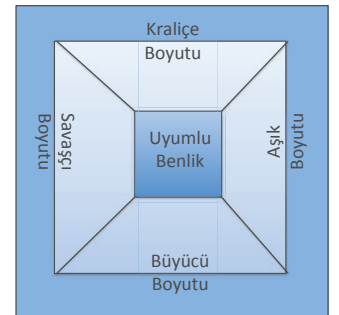
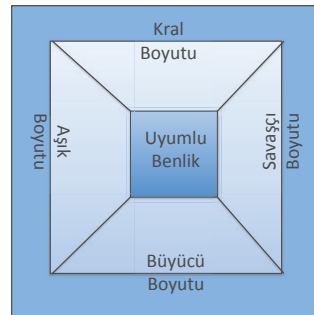
ve imkânları bakımından da eşit değildir. Her birimiz farklı bir görevi yerine getirmek üzere dünyaya geliriz.

Buradan hareketle liderliği, "*insanın kendi özünde olanı keşfedip açığa çıkarması ve bunu insanların hizmetine sunması*" olarak da tanımlayabiliriz. Bu uzun ve meşakkatli bir yolculuktur. Aklımıza, insanın böyle bir zorlu yolculuğa neden çıkmak isteyeceği sorusu gelebilir. Bu soruya karşılık verebileceğimiz cevap, ilk olarak felsefe ve teolojiden olacak. Yunan filozofları Sokrates, Platon ve Aristoteles, "*insanın nihai amacı mutluluktur*" demişlerdir. Farabi, İbn Sina, İbn Miskeveh ve Nasreddin Tusi gibi İslam filozof ve düşünürleri de aynı çizgiyi takip ederek, insanın ana amacının her iki dünyada da mutluluğa ulaşmaya çalışmak olduğunu ifade etmişlerdir. İbn Miskeveh, bireyin varoluş amacı ile mutluluk arasında bir ilişki kurar ve bireyin varoluş amacını gerçekleştirme çabalağı süreci mutluluk olacağını söyler. Burada mutlulukla kast edilenin geçici hazlar değil kalıcı bir ruh makamı olduğunu altını çizmek gerekir. İkinci cevap, psikoloji çalışmalarından geliyor. Örnek olarak, Carl Gustav Jung, insanın böyle bir yolculuğa çıkmaması durumunda "*kendini inşa etme süreci*"ni yaşamayacağını ve mükemmel işleyen bir bütün olma (individuation) haline gelemeyeceğini savunur. Bu ise eksik olma hali, işlevsiz olma ve nihayetinde mutsuzluk durumudur. Son cevap ise, insanın içinde doğuştan gelen en güzel olma potansiyelini gerçekleştirme güdüsüdür. Bunu, tabiattaki her tohumun büyümek, gelişmek ve özündeki doğal olarak açığa çıkarma içgüdüsüne benzetebiliriz. Bundan sonra, her bir

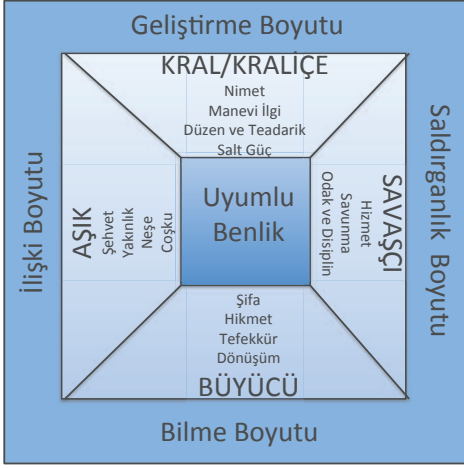
bireyin bu kendine özgü katkısı (görevi) ve geride bırakacağı izi gerçekleştirme yolculuğunda neye ihtiyaç duyacağı ve hangi erdemleri hayata geçireceğini ele alacağız.

Liderlik Kodu

Liderin, yukarıda bahsettiğimiz bütünlüğe ulaşma yolculuğunda ona hizmet edecek, onun ruhunda mündemiç muhteşem bir kodlama var. Bu kodlama veya gizil güçler ilk insandan beridir bizimle. Yeryüzündeki görevimizi tamamlamada bize ipuçları verecek bir formül aslında. Bu formülün dört boyutlu olduğunu görüyoruz. Dört boyutluluk evrensel kullanımı olan mitolojik anlamlar da içeren bir durum; dört yön, dört mevsim, dört kan grubu gibi. Moore, bu düşünme çizgisini izleyerek insan benliğinin (the self) dört yapısal biçimi olduğunu ve bunların insan ruhunun (the soul) dört enerjisine karşılık geldiğini ifade eder. İnsanın ana sorumluluğu bunları olgunlaştırıp dengelemektir. Bunların yerli yerinde kullanılmaması, ifrat ve teftit durumlarının oluşması, bütünlüğe yolculukta önümüze çıkan en büyük engeller olur ve sonuçları itibarıyla de yıkıcı olur. Bu dört enerji, hem erkek hem de kadın için aynıdır. Yalnız erkek ve kadının, merkez olan uyumlu benliğe ulaşma biçimi farklılık gösterir. Bu dört enerjili, aşağıdaki iki şekilde görülebilir.

Bu dört enerji; değişik dinlerde, bilim dallarında, felsefe ekollerinde değişik adlandırmalarla kendini gösterir. Biz burada benzerlik üzerinden hareketle bu dört enerjinin dengeli kullanılması durumunda ortaya çıkacak erdemleri, kullanılmaması durumunda oluşacak zıtlıkları diğer bir deyişle erdemsizlikleri ve dört enerjinin hizmet edeceği unsurları açıklayacağız. Genel hatlarıyla erkeğin gelişim boyutlarının yer aldığı şekil ise aşağıdadır.

Kral/Kraliçe

Gelişimde merkezi rolü üstlenir kral/kraliçe arketipi. Burada kral konusuna metaforik olarak yaklaşmak gerekir. Bu arketipin ana rolü, *denge ve diğer insanların gelişimini desteklemektir*. Bu arketipi gelişmemiş insanlar sakin ve dingin olamazlar; "benlik" algıları oluşmamıştır ve diğer insanlar için ulvi bir idealleri yoktur. Kral/kraliçe enerjisinin yetkinleşmesi veya itidal noktasına gelmesi tüm güçlerin dengesini belirleyecek olan "*adalet*" erdeminin ortaya çıkarır. Tusi, *Ahlak-i Nasiri* isimli eserinde, bu erdemi merkezi konumda ele alır ve bunun hizmet edeceği ana gayenin "tevhid" (birlik, unity) olduğunu söyler. Birlik böylece üstünlüğü, düzeni, sebatı ve devamlılığı sağlarken; çokluk bayağılık, bozulma ve yok oluşa neden olur. Olgunlaşmamış veya yetkinleşmemiş olan nefsin bu kuvvetinin ifrat ve tefrit noktaları, zulüm ve zulme boyun eğme olarak ortaya çıkar. Moore ve Gillette bu noktaları tiran ve ezik olarak tanımlamaktadır.

Savaşçı

Erkeklerde ve kadınlarda savaşçı arketipi, hem saldırganlık (öfke, gadap) hem de bir amaca hizmet etme gücünü temsil eder. Savaşçı enerjisi, disiplin, sınırları koruma, adanmışlık, cesaret, gözü peklik ve yüce gayelilik gibi özellikleri içerir. Bu enerji doğru kullanılmadığında; harekete geçme, amaç için yola çıkma, zorluklara karşı sebat etme mümkün olmaz ve atalet ortaya çıkar. Savaşçı enerjisinin

yetkinleşmiş hali, yiğitlik (şecaat) erdemi olarak kendini gösterir. Kralın insanlar için adaleti gerçekleştirmesinin yolu, savaşçının yiğitliği sayesinde. Savaşçı, kralın sadık hizmetçisi ve görevi yerine getiren tarafıdır. *Savaşçı enerjisi, ruhun irade fakültesinden ortaya çıkar ve iyilik amacına hizmet eder*.

Savaşçı enerjisinin yerli yerinde kullanılmaması, bugün dünyada yaşadığımız pasiflikten her türlü şiddete varan pek çok sorunun oluşmasına neden olur. Yiğitlik erdeminin ifratı cüretkârlık/saldırganlık, tefriti ise korkaklıktır. Cüretkârlık, kendisini gereksiz arsızlık, bencil çıkarlar için öne atılma, kin ve diğer insanlara şiddet olarak gösterebilir. Korkaklıkta ise yapılması gerekeni yapmaktan ve kendi sınırlarını korumak için tehlikeleri göze almaktan kaçınma vardır. Psikolojik tanımlamalarında birinci durum sadistlik, ikinci durum ise mazoşistlik. Yapılması gerekeni görüp onu yapmaktan kaçan bir birey, bir süre sonra kendisine saygısını yitirir ve kendisinden nefret etmeye başlar.

Büyücü

Büyücü arketipi, yetkinleşme ve gelişimin bilme, öğrenme ve doğru düşünme çizgisini ifade eder. Bu enerji, Peygamberimizin "*Bana eşyanın hakikatini göster*" duasında ifadesini bulur. Yetkinleşmeyle birlikte salt bilgi hikmete doğru geçer ve bu hikmet ile hem kendimizi hem de toplumu sağlıklı kılabiliriz. *Büyücü enerjisi ruhun zihin (akletme) fakültesinden ortaya çıkar ve insanın hakikate ulaşma amacına hizmet eder*. Tusi, hikmet erdemi kapsamında; zekâ, hızlı anlama, zihin berraklığı, öğrenme kolaylığı, güzel akletme, hafızada tutma ve hatırlama gibi alt erdemleri dile getirir. Hikmet erdeminin ifratı kurnazlık ya da hilekârlık, tefriti ise aptallık olarak adlandırılır. Moore ve Gillette ifrat durumunu manipülatör, tefrit durumunu ise inkârcı masum olarak ifade ederler. Bilgi güçtür ve yerli yerinde kullanılmaması büyük zararlara yol açabilir. İkinci durumda kişi sorumluluk üstlenmekten kaçınmakta ve salağa yatmaktadır.

Âşık

Âşık arketipi, şehvet, yakınlık, neşe, bağlanma gibi içgüdüsel gelişim çizgisini ifade eder. Bu enerjiyle bağlantımızın olmaması, bizi hayat neşesinden mahrum bırakır. Âşık enerjisi olan insan, kesinlikle duyguları ile temastadır. Bunları saklamak ve üstünü örtmek yerine doğal olarak dışarıya yansır. *Âşık arketipi, güzelliğin peşindedir ve ruhun kalp fakültesinde ortaya çıkar*. Güzellik ise kalbi tatlandırır her şey olarak tanımlanabilir. İbn-i Sina'ya göre yeryüzündeki medeniyet, nesillerin devamı, ancak şehvet gücünün faaliyeti ile mümkündür.

Âşık enerjisinin sınırlandırılmış ve dengelenmiş olması durumunda iffet erdemi ortaya çıkar. İffet erdemi kapsamında

hayâ, yumuşak başlılık, barışık olma, güzel gidişat ve cömertlik gibi alt erdemler sıralanmıştır. Tusi, cömertlik için; eli açıklık, diğerkâmlık, affetme, insaniyet, asalet, yardımseverlik, bağışlama ve feragat alt erdemlerini belirlemiştir. Şehvet enerjisinin ifratı hazlara düşkünlük, tefriti ise isteksizliktir. Birinci durum aşırı tutku veya takıntılara yol açabilirken ikincisinde depresyon hali ortaya çıkabilmektedir.

Son Söz

Kendisine teklif edilen mükellefiyeti kabul ederek yeryüzünde sorumluluk üstlenen insanın varoluş gerekçesi, çevresinde olup bitene karşı duyarlı olup pozitif katkı yapmasıdır. Bu anlamda herkes, yeryüzünde halifelik görevini üstlenmiş olmaktadır. Dünyada nefes alıp veren ve akıl baliğ olan hiç kimse, "ben bu sorumluluğu istemiyorum" deme hakkına sahip değildir. Bu sorumluluk yalnızca bireyin kendisi tarafından yerine getirilebilir. Bu sorumluluk aslında insanın yeryüzünde gerçekleştireceği "liderlik" görevidir. Bu liderlik görevinin ne olduğu kişiye özgüdür, yani nevi şahsına münhasırdır. Bu nedenle herkesin toplumda oynayacağı rol ve çevresine yapacağı katkı farklıdır. Her bir bireyin toplum içinde yerini bulması ve yapabileceği katkıyı sunması durumunda "çeşitlilik içinde bütünlüğü" sağlamak mümkündür. Yapboz oyununu, bu duruma örnek verebiliriz: Her bir parça olması gereken yerine konduğunda resim tamamlanmaktadır. İnsan olarak üzerimize düşen ilk görev ise bu katkının ne olduğunu keşfetmek olmalıdır. İnsanın üzerine düşen liderlik görevini yerine getirebilmesi; *kral, savaşçı, büyücü ve âşık arketiplerini yetkinleştirmesi ve bunlarla birlikte oluşan adalet, hikmet, iffet ve yiğitlik erdemlerini hayata geçirmesi* ile mümkündür. Mutlu birey, mutlu şehir ve sonuçta mutlu bir dünya oluşturabilmenin tek yolu da bu olsa gerek!

Kaynaklar

- Çamdibi H. M. Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali, Han Neşriyat, 1983.
- Demirkol, M. "İslam Ahlak Felsefesinde Erdem Kavramı", *International Journal of Science Culture and Sport*, July 2014:Special Issue, ss. 266-283.
- Dodurgalı, A. İbn Sina Felsefesinde Eğitim, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1995.
- İbn Miskeveyh, *Tehzibü'l-Ahlak* (çev. A. Şener, C. Tunç, İ. Kayaoğlu), BüyüyenAy Yayınları, 2013.
- Jung, C.G., *Symbols of Transformation: An Analysis of the Prelude to a Case of Schizophrenia* (vol. 2), Harper & Brothers, 1962.
- Moore, R. ve Gillette, D., *King, Warrior, Magician, Lover: Rediscovering the Archetypes of the Mature Masculine*, HarperOne, 1991.
- Osmanoğlu, Ö. "Metafizik ve Ahlakla İlişkisi Bakımından Ortaçağ İslam Siyaset Düşüncesi", *DEM Dergi*, Y.2 S. 5, ss. 106-111.
- Tusi, N., *Ahlak-ı Nasiri* (çev. A. Garafon ve Z. Şükürov), Litera Yayıncılık, 2. Baskı, 2013.